
Interview

Ton Venhoeven

Ton Venhoeven is Rijksadviseur Infrastructuur binnen het College van Rijksadviseurs. Daarnaast is hij directeur van het in Amsterdam gevestigde bureau Venhoeven CS.

XML: Je hebt een dubbele rol omdat je zowel praktiserend architect bent als rijksadviseur. Als je die twee perspectieven met elkaar combineert welke ontwikkelingen zie jij dan als meest bepalend voor het midden van deze eeuw?

TV: Ik zou zeggen dat er momenteel in Nederland drie belangrijke ontwikkelingen gaande zijn die heel erg sterk met elkaar samenhangen. Ik denk dat vergrijzing een mega trend is. Dat wordt nu nog zwaar onderschat wat daar de consequenties van zullen zijn. De tweede is duurzaamheid, in relatie tot de opkomst van China. En de derde is de Nederlandse concurrentiekracht die sterk achteruit gaat.

Ik ben erg geïnteresseerd in de samenhang van duurzaamheid in relatie tot de opkomst van China. De reden dat China in duurzame energie investeert, en überhaupt over duurzaamheid nadenkt heeft er mee te maken dat de vraag naar energie die zij gaan uitoefenen over de komende dertig tot veertig jaar op de wereldmarkt aan grondstoffen zo groot is dat de wereld die vraag niet kan accommoderen. Dus om door te kunnen blijven groeien moeten ze twee dingen doen. Een is de aanvoer van die grondstoffen veiligstellen. Daar zijn ze momenteel mee bezig door deals met landen te sluiten die deze grondstoffen kunnen leveren. Een tweede strategie is investeren in nieuwe, met name duurzame, energiebronnen. Ik denk dat we hier een eerste voorbeeld zien van hoe de komende decennia de enorme vraag die er wereldwijd is naar de steeds schaarser wordende fossiele brandstoffen zal leiden tot het ontwikkelen van duurzame technologie.

Wat betekent dat voor Nederland?

Nederland is een raar land... Ik weet niet waartoe dit antwoord gaat leiden (lacht).

Het wordt opgenomen.

Ik heb altijd het idee dat Nederland een soort tussenpositie inneemt. Tussen laten we zeggen het technologisch gedreven Duitsland, het financieel gedreven Verenigd Koninkrijk en het sterk staatkundig gedreven Frankrijk. Dat we die tussenpositie niet goed weten te definiëren is onze zwakte maar ook onze kracht. Het stelt ons in staat om soms te delen in die verschillende richtingen. Ik denk dat we daar van kunnen profiteren als we ons realiseren dat die tussenpositie ons bij uitstek tot bemiddelaars maakt. Als gevolg van het vreemdelingendebat in Nederland zijn we die rol de laatste jaren enigszins kwijtgeraakt, maar van oudsher zijn we goede bemiddelaars.

Ik denk dat we wereldwijd intelligente oplossingen veel meer gaan uitwisselen, of voor mijn part verkopen in plaats van dat de huidige situatie waarin de een alleen brengt en de ander alleen haalt zich doorzet. Een deel van de oplossingen van de vragen waar wij als Europa voor staan zijn bijvoorbeeld te vinden in Singapore. Omgekeerd zijn denk ik voor een deel van de vragen waar ze in China mee zitten de antwoorden te vinden in Europa. Maar een ander deel is bijvoorbeeld ook in Amerika te vinden, hoewel Amerika op het gebied van ruimtelijke ordening natuurlijk toch totaal de verkeerde kant op is geslagen in de vorige eeuw. Zo heeft

elk land, elk continent bepaalde grote problemen die ze moeten oplossen. Alleen een wereldwijde uitwisseling van inzichten stelt ons in staat de kennis om die verschillende continentale problemen op te lossen.

Het idee dat je bepaalde dingen beter zou kunnen organiseren door een meer centralistische benadering, een meer sturende overheid, dat idee is in Europa, en dus ook in Nederland, ontzettend ver weg. Ik denk dat we in 2040 pas kunnen beginnen met te denken aan een oplossing, want dan is de hele generatie die groot is geworden in het naoorlogse idee van de bevrijding uitgestorven. De vraag is wat mij betreft kunnen wij over de bevrijding heen stappen? Alleen dan zullen we in staat zijn de problemen van nu daadwerkelijk te verbinden aan passende oplossingen die wel degelijk elders in de wereld ontwikkelt worden.

Zie je daarbij een potentie in het Chinese staatskapitalisme?

Ik denk dat dat nog heel ver weg is. Dan zou je eerst een goed functionerend Europa moeten hebben. Ik denk wel dat we naar een goed functionerend Europa toemoeten. Ik denk zelfs dat dat de eerste stap daarvoor het herijken is van de naoorlogse bevrijdingsideologie. Omdat Europa dan kan gaan zeggen dat dit ons continent is, onze markt, dat opgewassen is tegen China, de Verenigde Staten of welke andere grootmacht dan ook.

Dat is natuurlijk ergens ook de paradox van Europa. Europa is op een bepaalde manier ook heel erg veranderd in die bevrijdingsideologie,

het ontstaan van de Europese Unie ligt voor een groot deel in het voorkomen dat een bevrijding nogmaals noodzakelijk zou zijn. Die her-ijking is dan een cruciale stap, omdat je zo het Europese project kunt herdefiniëren.

Elke tijd heeft zijn eigen pressing problem, dus ook zijn eigen paradigma. En het centrale paradigma van de generatie net voor mij was de bevrijding. Het paradigma van mijn generatie is de Club van Rome, dus duurzaamheid. En dat vergt een hele andere set prioriteiten. Als je dan merkt dat de overheid nodig is om een aantal klokken gelijk te zetten, om op een aantal onderwerpen doortastend op te treden – punten waar de liberale markteconomie al dertig jaar bewezen heeft het niet in zijn eentje aan te kunnen – dan blijkt dus dat dat bevrijdingsparadigma een fundamenteel probleem is. Ik moet ook zeggen dat ik het af en toe gênant vind hoe ‘het Westen’ met het vingertje landen als China of naar India terechtwijst. Ook deze landen hebben ook problemen maar deze zijn van een andere orde. Het zijn landen die in 40 jaar tijd 400 miljoen mensen van het platteland naar stedelijke huisvesting moeten zien te krijgen. Als dat niet lukt ontstaan er enorme maatschappelijke conflicten. Dat is hun probleem, en in die context is denk ik een sterke overheid onontbeerlijk.

Je had het net over die uitwisseling tussen verschillende continenten. Zou je een voorbeeld kunnen geven van wat wij bijvoorbeeld specifiek van Singapore kunnen leren?

Singapore slaagt er in om 4 miljoen mensen op de helft van de oppervlakte van Texel te huisvesten, en daar ook nog een natuurgebied

aan te leggen. Daarbij schuwen ze radicale oplossingen niet zoals het stapelen van loodsen voor logistiek in de haven om zo veel mogelijk ruimte te creëren. Singapore is ook niet bang om kilometer beprijzing toe te passen. Als een weg te veel overlast voor een buurt veroorzaakt, dan wordt de prijs van het rijden over die weg real-time opgeschroefd. Iedereen heeft op zijn minst drie mogelijkheden om naar zijn werk te gaan. Op de fiets, met de auto, of met het openbaar vervoer. Alleen de fiets is gratis. De andere twee zijn met prijsinstrumenten te regelen. Dat roept ook de vraag op hoe je draagvlak krijgt onder de bevolking. Daarvoor worden kinderen al op de lagere school betrokken bij het nadenken over de toekomst van hoe Singapore er uit moet zien. Het laat zien dat scholing een cruciale rol speelt in het veranderen van een samenleving. Door die bevrijdingsideologie van de naoorlogse generatie is ook het hardnekkige idee ontstaan dat vrijheid de manier was voor Europa om te kunnen breken met het kolonialisme. Opvallend genoeg maakte dat echter de weg vrij voor neokolonialisme: een kolonialisme van bedrijven die overal de ruimte kregen om zaken te exploiteren. Dat was met name erg in het belang van de Verenigde Staten, die soms met flinke dwang hebben afgedwongen. Ik denk dat het echt nodig is dat we opnieuw moet kijken wat nou echt de centrale thema's zijn van deze tijd. Wat dat betreft is de crisis waar we nu inzitten een mooi moment. Die dwingt om nou eens vanaf de grond af aan te benoemen wat de meest essentiële vereisten zijn om op een vruchtbare aarde te leven en hoe we denken dat voor elkaar te krijgen.

De crisis dwingt dus tot het maken van fundamentele keuzes?

Ja. Ik denk dat in de filosofie van de afgelopen twintig jaar, het postmodernisme, al heel veel aanzetten gemaakt zijn voor een mogelijke nieuwe wereld orde die in mijn ogen polycentrisch is. En die het respect voor de ander eigenlijk als centraal paradigma hanteert.

Eerder in dit gesprek maakte je een onderscheid tussen drie blokken: Europa, de Verenigde Staten en China. Als dat dan die drie blokken zijn waartussen uitwisseling moet plaatsvinden wat is dan volgens jou die Chinese mentaliteit?

Ik vind China fascinerend door zijn centralisme. Doordat het zo'n groot volk is dat zo strak centralistisch geregeerd wordt is er dus ook een enorme macht. Ik vind het fascinerend om te zien hoe die staat tegelijkertijd zowel stuurt als zichzelf hervormt. Ik vind in Azië in het algemeen, met name Oost-Azië, heel interessant dat dingen ook gevoelsmatig of achter de schermen, of onuitgesproken kunnen plaatsvinden en grote gevolgen kunnen hebben. En dat de verandering pas na verloop van tijd, als deze eigenlijk al is doorgezet, wordt benoemd. Volgens mij hebben wij China keihard nodig om te leren hoe stevige beslissingen te nemen die nodig zijn om een aantal hele grote problemen op te lossen. Wat trouwens ook opvallend is aan China is dat de bevolking eel goed onderscheid kan maken tussen bepaalde terreinen waarop ze het prima vinden dat de overheid het regelt, en andere terreinen waar ze volledig hun eigen gang gaan. Het is boeiend dat er discussies zijn in China over of men moet suburbaniseren, of juist

moet doorgaan met bouwen in hoge dichtheid. Daar is met name op universiteiten een debat over en dat debat levert ook iets op.

Het bijzondere is natuurlijk ook dat dit op de universiteiten echt kan. Omdat universiteiten in de vorm van zogenaamde 'design institutes' ook werkelijk kunnen bouwen. Aan het begin van je interview spraken we over de twee rollen die je hebt, die van rijksadviseur en architect. We hebben tot nu vooral gesproken vanuit jouw rol als adviseur. Tegelijkertijd ben je architect en het interessante aan architect zijn is dat je dingen maakt waardoor je ook actief bent binnen de ontwikkelingen die je als adviseur beschouwt. Als je nou die drie hoofd onderwerpen die je noemt: vergrijzing, duurzaamheid, en concurrentie positie, bekijkt wat zie je vanuit je rol als architect als de belangrijkste interventies die binnen die gebieden gedaan zouden kunnen worden?

Laten we beginnen met vergrijzing. We hebben in Nederland nu 10 mensen voor elke 65 plusser., dat zijn er straks 4. Dat betekent dat er als je nagaat hoeveel mensen momenteel in de gezondheidszorg werken we daar me de toename van ouderen enorme problemen gaan krijgen. Los van het feit dat we natuurlijk ook moeten gaan kijken hoe we slimmer en efficiënter kunnen worden en of we misschien mechanische hulpmiddelen kunnen invoeren, zullen we ook de poorten moeten openzetten voor enorme immigratie. Want anders gaan we het echt niet redden. Dat is een ding dat voor mij als een paal boven water staat. Het tweede wat je kunt zeggen over die verhouding die ik net noemde is dat deze gelden als gemiddelde voor Nederland; in een stad als Meppel is de verhouding straks dat 1 op de 2 mensen ouder is dan vijftien jaar. Dat betekent dat op die plekken de jeugd

wegtrekt. Iedereen die hersenen heeft trekt weg naar de gebieden waar de banen zijn en dat zijn steeds meer de stedelijke regio's. Het kan ook Groningen of Assen zijn, maar meer waarschijnlijk is de Randstad. Dat betekent dat straks, en dat proces heeft in Japan al plaatsgevonden, we een hele hoop dorpen krijgen waar alleen nog maar bejaarden wonen zonder voorzieningen want die zijn niet haalbaar. Dan is het denk ik ontzettend belangrijk om hetzelfde te doen wat Japan ook gedaan heeft, namelijk te zorgen dat je vanuit die dorpen met de trein naar een station kan gaan ergens in de regio, en ook al rijdt die trein maar eens per week, of eens per dag, toch is het een levensader naar een plek waar wel voorzieningen zijn als winkels, gezondheidszorg, hotels, enzovoort. Deze zitten dan rond die stations. Dan krijg je in een notendop een idee over wat de ruimtelijke consequenties zijn voor een overheid die steeds slimmer met zijn geld moet omgaan. Ook het gelijkwaardig maken van auto en spoor vind ik een van de allerbelangrijkste opgaven.

Zodat er intelligentie in het netwerk komt?

Ja, zodat je kunt schakelen. Nadat die kleinschalige ontwikkelingen in Japan rondom dorpstations hadden plaatsgevonden en en door middel van spoor gekoppeld werden aan grote stations met meer voorzieningen begonnen die dorpen ook opeens aantrekkelijk te worden voor gezinnen om te wonen. Deze kregen als het ware een tweede leven.

Kun je iets meer zeggen over de concrete rol van de architect in het duurzaamheidsvraagstuk?

Wat je niet moet doen is het wachten om dingen niet nu toe doen omdat ze dan niet perfect zouden zijn. Want alles wat je nu doet, als het maar in de goede richting is, helpt om de kennis te ontwikkelen, de cultuur te verspreiden, dat het echt beter, dat het echt anders moet. Ik pleit heel erg voor fouten maken. Tegelijkertijd probeer ik steeds meer stedenbouw te doen omdat ik vind dat stedenbouw een terrein is waarop duurzaamheid nog niet of nauwelijks is geïmplementeerd. Voor zo ver mensen het er over hebben gaat het meer over beeldkwaliteit - wat wat mij betreft niks met duurzaamheid te maken heeft - in plaats van over stedelijke en regionale economie, over verbindingen, over leefkwaliteit. Eigenlijk allemaal zaken die volgens mij enorm belangrijk zijn voor duurzaamheid.

Waar we nu tegenaan lopen, is dat we in theorie ontzettend veel slimmer met energie omgaan als we rond knooppunten van infrastructuur hoger en dichter bouwen, en functies mengen. Als ik een wet zou mogen schrijven waardoor Nederland er in 2040 er anders uit zou zien, dan zou ik dat doen. Dus dichtheid in relatie tot belangrijke infrastructuur knooppunten. Op dit moment wordt het tegengehouden doordat er iemand ooit een morfologische analyse van dat gebied gemaakt heeft, en dan zijn de beeldbepalende elementen vastgelegd, en dan kun je geen kant meer op. Ja, daar word ik helemaal gek van. Als rijksadviseur ben ik me daar permanent tegen aan het verzetten.

En wat zou de ontwerpogave zijn in relatie tot de concurrentiekracht van Nederland?

Wij hebben net een opdracht gegeven aan vijf bureau's om een ontwerp te maken waarbij Apeldoorn, Groningen, Tilburg, Rotterdam en Heerlen in 2040 duurzame steden zouden zijn. In die opgave lag ook de vraag of de globalisering van de economie verder zal doorzetten, of dat we meer naar een trend van regionalisering gaand. Dan valt op dat de verschillende ontwerpers daar hele andere ideeën over hebben. Ik denk echter wel dat je er een aantal algemene dingen over kunt zeggen. Puur vanuit duurzaamheid geredeneerd is het heel erg goed om een meer stedelijke economie te ontwikkelen. Er zijn nu handelaren die per vliegtuig tomaten uit China laten komen, dat kan blijkbaar uit. Als je het over 2040 hebt dan is het gewoon ondenkbaar dat je dat kan doen zonder dat daar een hele zware premie op zit waarin die co2 wordt doorbelast. Dat betekent een meer regionale voedselproductie, wat ik zie als een oplossing voor een behoorlijk deel van de milieuproblematiek. Suburbane leefstijlen daarentegen lijden tot transacties op een hoger schaal niveau waardoor distributiecentra nodig zijn waar groente het fruit allemaal gekoeld worden voordat het bij de consumenten komt, waardoor weer gigantische hoeveelheden conserveringsmiddelen in het voedsel nodig zijn enzovoorts. Het is gewoon uitgesloten dat de suburbanisatie de oplossing is waar we naar zouden moeten streven.

Den Haag, 22 juni 2010

